

UKRAINIAN
INSTITUTE
FOR THE FUTURE

— КОНТРАБАНДА —

СИГАРЕТИ

UKRAINIAN INSTITUTE FOR THE FUTURE

Український інститут майбутнього – це незалежний аналітичний центр, який:

- прогнозує зміни та моделює можливі сценарії розвитку подій в Україні;
- надає компетентну оцінку українським подіям;
- формулює конкретні рекомендації до дій;
- пропонує ефективні рішення;
- пропонує майданчик для дискусій на актуальні теми.

Є спільним проектом представників українського бізнесу, політики та громадського сектору.

Заснований влітку 2016 року.

Видано в рамках проекту «Боротьба з контрабандою в Україні та прикордонних країнах шляхом моніторингу, досліджень, адвокації та зміни публічної політики» за підтримки Philip Morris International Impact. Погляди авторів не обов'язково збігаються з офіційною позицією PMI Impact.

Published in the frame of the project “Combating Smuggling in Ukraine and Bordering Countries through Monitoring, Research, Advocacy and Changing of Public Policy” supported by the PMI Impact. The views of the authors do not necessarily reflect the official position of the PMI Impact.

ЗМІСТ

- 03** ВСТУП
- 07** ВИЗНАЧЕННЯ І ТЕРМІНИ, ЯКІ ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ В ДОПОВІДІ
- 11** ЦІНА ПИТАННЯ – СКІЛЬКИ ДЕРЖАВА ЗАРОБЛЯЄ НА ТЮТЮНОВИХ ВИРОБАХ?
- 15** КОНТРАБАНДА ТА КОНТРАФАКТ СИГАРЕТ – ГРОШІ, ЩО ЙДУТЬ ВІД ДЕРЖАВИ
- 37** РИЗИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ
- 41** ВИСНОВКИ

01

01

ВСТУП

Тютюнові вироби, зокрема сигарети, є традиційним об'єктом контрабанди. Причина лежить на поверхні: в ціні кінцевого продукту більша частина припадає на акцизи та податки. Тому, залежно від політики оподаткування різних країн, ціна пачки сигарет однієї і тієї ж марки може відрізнятись в рази. Цілком природно, що на цьому намагаються заробити як жителі прикордонних територій, возячи невеликі партії сигарет на продаж з рук, так і представники злочинних співтовариств.

Велика складова податків у ціні і відносно низька собівартість є мотиватором для ще одного виду протиправної діяльності – виготовлення контрафактної продукції та/або використання схем з ухилення від податків при виготовленні тютюнових виробів.

З іншого боку, із точки зору держави, акцизи на тютюнові вироби є одним з основних джерел поповнення державного бюджету країни. Так, наприклад, в бюджеті України на 2020 рік закладений план у **57 мільярдів гривень** надходжень від акцизу з вироблених у країні тютюнових виробів і ще **1,45 мільярда** – з імпортованих. Це **5,9%** від дохідної частини бюджету або **11%** від загальної очікуваної суми податкових надходжень у поточному році¹. До зазначених сум варто додати фактор залучення валюти в країну – дохід від експорту тютюнових виробів із України за 2019 рік склав **497,1 мільйона доларів США**.

Керівництво ФАТФ «Незаконна торгівля тютюном» виділяє наступні загрози, пов'язані з незаконною торгівлею тютюновими виробами (контрабандою та контрафактом):

- Недоотримання податкових надходжень національними урядами, що веде або до неможливості фінансування соціальних програм, або до переносу частини податкового тягаря на інші сектори для отримання необхідних ресурсів;
- Незаконна торгівля, як контрабанда, так і реалізація контрафактної продукції, веде до збільшення корупції в державних органах, а також до загального збільшення рівня злочинності;
- Доходи, отримані від незаконної торгівлі тютюновими виробами, стають об'єктом процесу відмивання грошей;
- Легальні виробники тютюнової продукції зіштовхуються із втратою частки ринку, недоотриманням прибутку.

Природно, реалізація контрабандних і контрафактних тютюнових виробів «підриває всі спроби обмежити доступ молоді до тютюнових виробів і інші заходи, спрямовані на зниження доступності цих товарів. Коли роздрібні продавці намагаються дотримуватися національного законодавства і місцевих вимог щодо заборони продажу тютюну неповнолітнім або іншим способом зменшити його доступність, продавці контрабандної продукції цих вимог, швидше за все, не дотримуються»².

Україна є одним з європейських лідерів за обсягами вивізної контрабанди сигарет. При цьому, згідно з даними компаній, які проводять дослідження ринків суміжних держав, мова йде не стільки про незаконний вивіз легально вироблених в країні тютюнових виробів, а про виробництво контрафактної продукції з наступним її продажем як всередині країни, так і на зовнішніх ринках. При цьому на внутрішньому ринку стрімко зростає частка контрабандних і контрафактних сигарет. Сьогодні майже сім пачок зі ста на ринку сигарет України – підробка або контрабанда.

Мета даної доповіді:

- Дати максимально повну картину того, що відбувається, включаючи напрями руху товарів, основні схеми виробництва та продажу;
- Оцінити приблизні втрати на окремих сегментах ринку;
- Сформулювати ризики для держави в області фінансів, безпеки, зовнішньої політики від відсутності політики в галузі боротьби з незаконною торгівлею тютюновими виробами;
- Запропонувати базові рекомендації щодо вироблення ефективної політики в області боротьби з незаконною торгівлею тютюновими виробами.

З повагою, колектив авторів Українського Інституту Майбутнього.

КОНТРАБАНДА

ВИЗНАЧЕННЯ І ТЕРМІНИ, ЯКІ ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ В ДОПОВІДІ

Термінологія, яка використовується в цьому звіті, базується на формулюваннях, прийнятих у документах ФАТФ, а так само на методології організацій, що займаються моніторингом нелегального ринку тютюнової продукції (зокрема – доповідях КРМГ).

Легальний ринок тютюнових виробів складається із продукції, легально виробленої, проданої на території країни і офіційного імпорту. Має дві складові:

Внутрішній легальний обсяг споживання. Сигарети, які були легально придбані і спожиті на території країни. Ґрунтується на даних всередині ринкових продажів, наданих тютюновою галуззю.

Легальна не місцева продукція. Сигарети та тютюнові вироби, куплені в іншій державі й легально переміщені через митний кордон (і спожиті на території країни). Сюди входить легальний імпорт, а також вироби, привезені громадянами з дотриманням встановлених лімітів або зі сплатою митних зборів. Нелегально споживані продукти мають більш широкий діапазон варіантів появи на ринку. Прийнято розділяти цей обсяг виробів на три основні складові. Однак, з урахуванням української специфіки, ми виділили ще одну, четверту категорію:

01 БІЛА КОНТРАБАНДА: сигарети, які, як правило, легально вироблені в одній країні, але перевезені через кордон контрабандним шляхом на територію іншої держави, де вони поширюються нелегально, без сплати податків;

02 КОНТРАБАНДА (ІНША): сигарети, податки за які були легально сплачені в одній країні, але потім вони були перевезені в іншу і перепродані без сплати податків. Переважно йдеться про випадки, коли режим акцизних податків у країні походження вигідніше, ніж в країні призначення.

03 КОНТРАФАКТ: сигарети, які навмисно копіюють легальні бренди, вводячи в оману покупців, впевнених, що вони споживають справжню продукцію;

04 ПІДОЗРІЛІ БРЕНДИ – сигарети які, можливо, є підробками марок, не представлених на ринку даної держави (або власні марки, які виробляються та реалізуються без сплати податків чи з частковою їх сплатою). В українських реаліях довести факт підробки складно, оскільки немає факту висунення претензій правовласників бренду і зразків сигарет для аналізу.

І, нарешті, є ще одна категорія, яка присутня на ринку будь-якої держави – це **безмитний товар**. Сигарети, придбані споживачем без сплати митних або акцизних зборів. Такі сигарети, приміром, можуть бути купленими в магазинах безмитної торгівлі.

Для простоти сприйняття при оцінці нелегально споживаної продукції (без деталізації за типом) використовується термін «**Контрабанда і контрафакт**» – скорочено **КіК** або **К&К**.

E

E

ЦІНА ПИТАННЯ: СКІЛЬКИ ДЕРЖАВА ЗАРОБЛЯЄ НА ТЮТЮНОВИХ ВИРОБАХ?

Для початку розберемося зі складовою ціни на сигарети в Україні. Схематично вона показана в таблиці нижче.

Таблиця 1

Вартість сигарети для споживача	16% собівартість і прибуток виробника	Податок на прибуток, ПДФО, ЄСВ
	1-4% дохід оптового посередника	Податок на прибуток, ПДФО, ЄСВ
	5-8% дохід роздрібного продавця	Податок на прибуток, ПДФО, ЄСВ
	75% податки	5% роздрібний податок 20% ПДВ 75% акциз

75% ціни від кожної пачки сигарет складають податки. Передовсім це акциз, а також **5%** – акциз із роздрібною реалізацією і **20%** ПДВ. Решта **25%** ділять між собою виробники, оптові торговці та роздрібні продавці.

При цьому зі своїх доходів вони платять податок на прибуток підприємств (або єдиний податок, якщо продавець – ФОП), сплачують ЄСВ на своїх працівників. А у разі наявності найманих працівників – **18%** податок на доходи фізичних осіб (на суму нарахованої заробітної плати). Отже, побічно з доходу виробників і торгових організацій у вигляді податків державі йде ще не менше **10%** (від **25%** вартості пачки сигарет).

Насправді ситуація дещо інша. У 2019 році до бюджету було закладено суму в **56,7 мільярда гривень** доходів від акцизу на тютюнові вироби. Але ринок просів на **20%** за обсягами реалізації. У цього явища, на наш погляд, є три основні причини:

- 01** Зменшення споживання населенням, що може бути результатом плано-мірного подорожчання тютюнових виробів. Однак, це, найімовірніше, не основний фактор;
- 02** Трудова міграція – значна частина потенційних споживачів тютюнових виробів просто виїхали із країни. З огляду на масштаби даного явища, цей чинник є істотним у просіданні ринку;
- 03** Зростання частки контрабанди і контрафакту на українському ринку, яке триває останні кілька років.

В результаті від акцизів на тютюнові вироби, вироблені в Україні, державний бюджет за 2019 рік отримав **43 мільярди гривень**³. З іншого боку зросли доходи від акцизів на імпортні тютюнові вироби. За 2019 рік отримано **1,1 мільярда гривень** (при прогнозі 970 мільйонів). Відтак, сумарні доходи України від акцизів на дану категорію товарів склали близько **44,1 мільярда гривень**.

На 2020 рік закладено план у **57 мільярдів гривень** надходжень від акцизу з вироблених у країні тютюнових виробів і ще **1,45 мільярда** – на імпорт. Це **5,9%** від дохідної частини бюджету або **11%** від загальної очікуваної суми податкових надходжень у поточному році⁴. Високий план ґрунтується не на прогнозованому зростанні споживання, а на збільшенні ставок акцизів на **20%** на рік до 2025 року – це зобов'язання України згідно з Угодою про асоціацію з ЄС. Наша країна зобов'язана вивести ставку акцизного податку на сигарети до мінімального рівня для країн ЄС – **90 євро** за тисячу сигарет.

Тютюнові компанії протягом останніх років стабільно входять до десятки найбільших платників податків України. Так, наприклад, за 9 місяців 2019 року чотири основні виробники сигарет у країні сплатили наступні суми податків, які були наведені в журналі «Рейтинг»⁵:

Таблиця 2

Компанія	Сумарно податкові платежі (тис. грн)	Акциз (тис. грн)	В тому числі наступні податки (перелік не повний)				Компенсація з бюджету	
			Податок на прибуток (тис. грн)	ПДВ (тис. грн)	Плата за землю (тис. грн)	ПДФО та військовий збір	Відшкодування ПДВ	Інші
ПрАТ «Філіп Моріс Україна»	17 223 127	13 722 007	671 924	2 761 792	1 772	82 047	27 000	16 467
ПрАТ «А/Т тютюнова компанія В.А.Т «Прилуки»	13 943 951	11 256 946	777	2 636 582	931	2 122 439	0	0
ПрАТ «Джей Ті Україна»*	10 629 679	9 089 420	142 055	1 358 918	962	40 273	0	0
ПрАТ «Імперіал Тобако Продакшн Україна»	7 100 390	5 880 835	101	1 185 037	90 074	563 868		

*У таблиці журналу «Рейтинг» відсутні дані щодо компанії «Джей Ті Україна». Суми податків обчислені на основі статистики за 9 місяців 2019 року.

Разом чотири найбільші виробники сигарет України сплатили до держбюджету **48,879 мільярда гривень**. Всі згадані виробники входять в ТОП-15 найбільших платників податків країни. Три із чотирьох – у ТОП-10: на третьому, сьомому і дев'ятому місцях.

Насправді сума доходів від тютюнової галузі дещо більша, оскільки в ТОП-100 найбільших платників податків входять **ТзОВ «ВІННИКІВСЬКА ТЮТЮНОВА ФАБРИКА»** [31 місце в рейтингу із сумою сплачених податків близько **1,7 мільярда гривень**], **ТОВ «Філіп Морріс СЕЙЛЗ ЕНД ДИСТРИБ'ЮШН»** з оціночною сумою сплачених податків близько **0,9 мільярда гривень**.

Отже, можна стверджувати, що виробництво тютюнових виробів, поряд із видобутком нафти і газу, відноситься до одного з основних джерел податкових надходжень – учасники ринку сплачують як мінімум удвічі більше податків, ніж весь металургійний комплекс країни разом узятий. З огляду на специфіку споживання, бюджетні доходи від галузі стійкіші від падіння під час кризи – шкідливі звички і залежність від куріння обумовлюють реалізацію даного типу продукції.

04

FILTER CIGARETTES

04

КОНТРАБАНДА ТА КОНТРАФАКТ СИГАРЕТ ГРОШІ, ЩО ЙДУТЬ ВІД ДЕРЖАВИ

■ Контрабанда з України

Точно визначити обсяги ринку контрабандних і контрафактних сигарет у тій чи іншій країні неможливо. Водночас існують кілька способів приблизної оцінки. Один із них – дослідження порожніх пачок сигарет – найчастіше це пропозиція громадянам обміняти їхню порожню пачку на повну пачку сигарет легального бренду. Іноді цей процес супроводжується відповідями на низку питань – своєрідним соціологічним дослідженням. Зважаючи на досить велику вибірку респондентів, отримані дані можна вважати близькими до реальності. Далі, на основі додаткового дослідження (пачок, окремих сигарет), можна визначити, до якої групи належить даний зразок – чи це контрабанда, чи контрафакт, чи продукція, придбана в мережах магазинів безмитної торгівлі.

ФАТФ у своїх рекомендаціях зазначає, що «Оцінити справжню природу контрабанди досить складно... Доступна низка корисних і надійних методів оцінки рівня контрабанди, але кожен із них має обмеження. Якщо дозволяють час і ресурси, то краще за все використовувати кілька різних методів для того, щоб знизити всі методологічні недоліки»⁶.

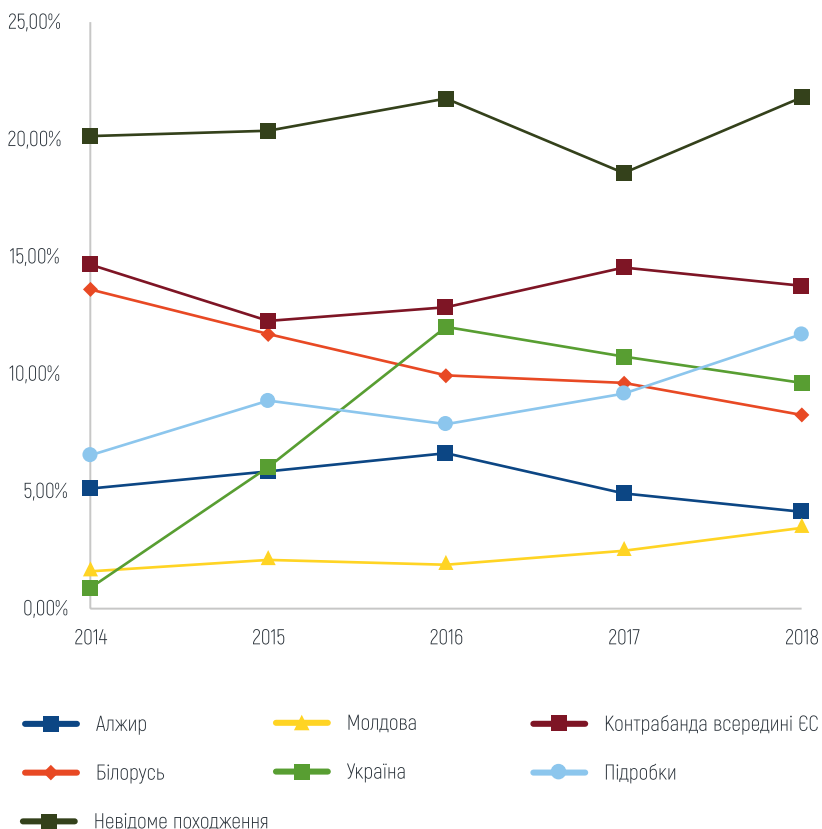
У цій доповіді ми спираємося на дані, зібрані в рамках досліджень **KPMG, GFK, «Тейлор Нельсон Софрез Україна» (Kantar Україна)**, які проводять частину досліджень ринку на замовлення тютюнових компаній, а також даних митних органів країн-сусідів України й асоціацій боротьби з тютюнопалінням у країнах ЄС та Україні. Подібний підхід дозволяє побачити більш повну картину того, що відбувається і оцінити вплив нелегальної торгівлі тютюновими виробами.

Інформація з усіх зазначених джерел дозволяє стверджувати, що Україна входить до числа основних постачальників контрабандних сигарет на ринки

Європейського Союзу. Згідно з даними **KPMG Project Stella**⁷, не менше 10% контрабандних і контрафактних сигарет в ЄС завезені з нашої країни. Так, з **43,6 мільярда** сигарет, що відносяться до категорії К&К, 4,2 – мають українське походження. Ще 9,5 мільярда – встановити країну походження важко, але, далі в доповіді ми покажемо, що значна частина з них може мати «українське коріння».

При цьому частка України на ринку К&К виросла з **0,88%** в 2014 році до **9,63%** в 2018-му. І ця цифра не остаточна.

Мал. 1

Причина такої впевненості – найбільш розповсюдженні марки контрабандних і контрафактних сигарет на ринках країн ЄС. Так, наприклад, в Польщі у ТОП-5 входять бренди **Minsk, NZ**, вироблені на Гродненській тютюновій фабриці, а так само сигарети марок **LD, Compliment і Marvell**, знайомі українським споживачам. Якщо перша марка – легальний бренд, то останні дві донедавна не були присутні в українських роздрібних мережах, але як мінімум з 2017 року ЗМІ відкрито говорили про виробництво, приміром, Compliment на тютюновій фабриці у місті Винники під Львовом. Більше того, виробник ставив свій логотип на продукцію, яка потім затримувалася у складі партій контрабанди на кордонах ЄС.

У Словаччині в ТОП популярності KiK сигарет входять **Bond Street, L&M**, а так само згадані вище **Compliment і Jin Ling**. Про те, що сигарети цієї марки почали виробляти в тих же Винниках у 2017 році з гордістю говорив міський голова Теодор Гудзяк⁸.

Примітно, що ця ж марка виробляється на Балтійській тютюновій фабриці в Калінінграді. Але сумнівно, щоб до Словаччини потрапляли (транзитом через Польщу) сигарети саме цього виробника.

У Угорщині поширені KiK **Rothmans Philipp, Moris** і знову вже згадані **Compliment і Jin Ling**.

У Румунії значну частку ринку контрабанди та контрафакту займають молдовські **Ritm, Ashima, Marvell**, так само продаються (і, можливо, вироблені в Україні) сигарети фірми **Marble**.

На російському напрямку контрабандні потоки були традиційно спрямовані в обидва боки. Асортимент змінювався залежно від вартості тієї чи іншої марки сигарет (переважно місцевої). Після 2014 року російські компанії замістили Україну на ринку ОРДЛО. Однак, з появою власних виробничих ліній у бойовиків, процес змінів напрямом, і сьогодні в прикордонних із Донецькою і Луганською областями районах Росії частка контрабанди та контрафакту сягає місцями **30-40%**. Про нелегальну торгівлю тютюновими виробами на Донбасі нижче розміщений спеціальний розділ.

Ми ж повернемося до аналізу ситуації на європейському ринку.

На основі досліджень роздробу тютюнових виробів у державах ЄС, сусідів України, можна оцінити масштаби контрабандних поставок із нашої країни.

Таблиця 3

Країна	Регіон	Доля ринку, що припадає на КІК	Середнє значення долі ринку КІК по країні
Польща	Мазовецьке воєводство	13,9%	9,9%
	Люблінське воєводство	11,7%	
	Підкарпатське воєводство	15,9%	
Словаччина	Пресовський край	7,6%	5%
	Косицький край	10,4%	
Угорщина	Боршод-Абауй-Земплен	9,1%	6,5%
	Саболч-Сатмар-Берег	9,3%	
Румунія	Жудець Сату-Маре	35,7%	15,1%
	Жудець Марамуреш	11,8%	
	Жудець Сучава	56,2%	
	Жудець Ботошані	72%	
	Жудець Яссі	33,8%	
	Жудець Васлуй*	5,5%	
	Жудець Галац	22,4%	
	Жудець Брейла*	6,8%	
Жудець Тулча	0,7%		

** Регіони Молдови Васлуй і Брейлі не мають кордону з Україною, жудець Тулча не має сухопутного кордону з Україною – межа проходить по Дунаю.*

У таблиці спеціально виділені кілька регіонів Румунії, які не мають сухопутного кордону з Україною. Ситуація у прикордонних з Молдовою Жудець значно сприятливіша, ніж у тих, які мають сухопутний кордон із нашою країною. А стан ринку регіонів Сучава і Ботошань близький до катастрофічного для легальних виробників – там, за рахунок «синергії» українського і молдовського напрямків контрабандних поставок, частка легальних тютюнових виробів становить менше **50%** від обсягу ринку. Це можна було б назвати успіхом українського експорту, якби мова не йшла про контрабанду.

Звідки беруться контрабандні та контрафактні сигарети

Коли мова заходить про українських виробників сигарет, найчастіше згадуються чотири основні гравці ринку. Періодично можна почути дані про наявність ще двох заводів – в Жовтих Водах Дніпропетровської області та у Винниках Львівської.

Але якщо за основу брати дані «Єдиного державного реєстру обладнання для промислового виробництва сигарет та цигарок»⁹, то можна з подивом дізнатися, що у країні є як мінімум 11 підприємств, які можуть виробляти сигарети. Більшість назв компаній нічого не скажуть навіть людині, знайомій з ринком тютюнових виробів країни. Якщо стежити за історією переміщення обладнання, переуступками прав на нього, орендами ліній, то національна тютюнова галузь, що належить українським компаніям, активно працює. У середньому раз на 2-3 роки половина обладнання змінює власника. Так, наприклад, тютюнова фабрика у місті Винники кілька разів змінювала власника і назву. Колись вона називалася «**Львівською тютюною фабрикою**». Можна було б припустити, що сьогодні це згадане в рейтингу платників податків **ТЗОВ «ВІННИКІВСЬКА ТЮТЮНОВА ФАБРИКА»**, проте вона зареєстрована в обласному центрі. А ось у самому місті є два інших виробники. Це **ТОВ «МАРВЕЛ ІНТЕРНЕТНЛ ТОБАККО ГРУП»** і **ТОВ «ФЕРМЕНТАЦІЙНИЙ ЗАВОД № 1»**. Одне зареєстроване за адресою Замкова 2-а, друге – Шевченка 1-д. Обидві будівлі знаходяться всередині кварталу, який займає «Львівська тютюнова фабрика». При цьому «**Марвел**» орендує у ферментаційного заводу частину обладнання. Більше того, обладнання, що використовується для виробництва як **ТЗОВ «ВІННИКІВСЬКА ТЮТЮНОВА ФАБРИКА»**, так і **ТОВ «МАРВЕЛ ІНТЕРНЕТНЛ ТОБАККО ГРУП»**, **ТОВ «ФЕРМЕНТАЦІЙНИЙ ЗАВОД № 1»** знаходиться за однією адресою – місто Винники, вул. Шевченка 1.

Аналогічна ситуація у місті Дніпрі, де дві компанії працюють разом, орендуючи один у одного обладнання. Це «**Омакс**» і «**Дана-АС**». Ця ж схема використовується фірмами «**Проект-17**» і «**Протестас**» на Закарпатті, «**Поліський Агробізнес**» і «**Українське тютюнове виробництво**» у Рівненській області.

Якщо шукати продукцію більшості таких виробників на роздрібному ринку країни, результату не буде, за винятком 1-2 брендів, що пропонують у невеликих кількостях сигарети власного виробництва для легального продажу.

До частини цих виробників у правоохоронних і контролюючих органів були питання. Частина виникла нещодавно – підприємство було зареєстроване не більше п'яти років тому, а обладнання в користування (власність або оренду) отримало у 2018-19 роках.

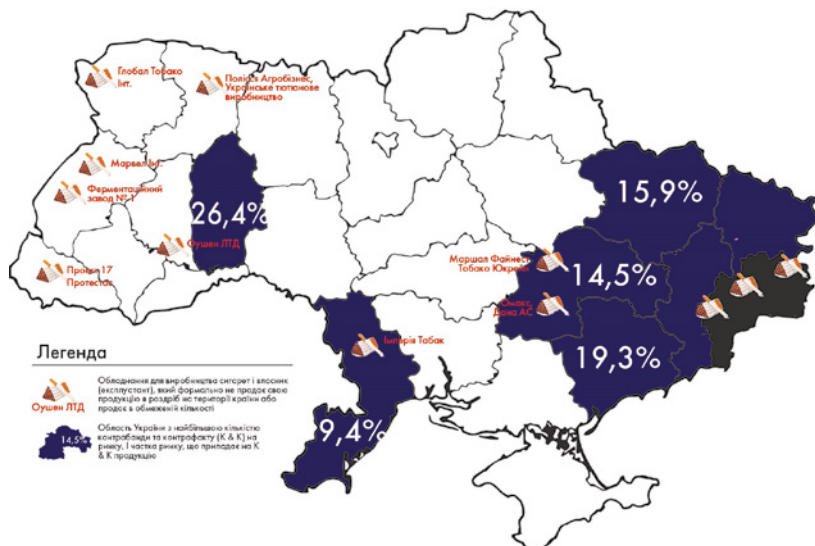
Однозначно стверджувати, що згадані компанії займаються протиправною діяльністю – не можна в жодному разі. Але специфіка ведення бізнесу, як мінімум, викликає подив. Що ж стосується оренди обладнання, то це так само може бути (але ми не стверджуємо, що так воно є у всіх випадках) способом убезпечити себе в разі претензій з боку держави. Власник обладнання не несе відповідальності за можливі протиправні дії його орендаря. І, природно, у разі припинення орендних платежів може зажадати його назад¹⁰.

З іншого боку, в кінці 2019 року СБУ виявила схему ухилення від сплати акцизних платежів при виробництві сигарет у місті Жовті Води в Дніпропетровській області. Були проведені обшуки, в результаті яких виявили готову продукцію, вилучили носії інформації з даними щодо виробництва .

З іншого боку, формально частина із зазначених компаній виробляють свої бренди або марки сигарет, зареєстровані в Об'єднаних Арабських Еміратах та інших офшорних юрисдикціях. Причому продукція може оформлятися як сигарети, призначені для продажу в магазинах безмитної торгівлі. У такому випадку перша ланка збуту готової продукції легальна, а з виробництва сигарет не вимагається платити акциз – за документами вони покинуть територію України. Тобто претензій з боку держави до таких виробників бути не може.

Нижче на схемі позначені місця розташування фірм, обладнання яких проходить облік у «Єдиному державному реєстрі обладнання для промислового виробництва сигарет та цигарок», але які або не продають свою продукцію на внутрішньому ринку України, або продають її у відносно малих кількостях:

Невідомі виробники сигарет в Україні

Звертає на себе увагу географія розміщення виробництв. Логічно розміщувати завод так, аби мінімізувати витрати на логістику – доставку товару споживачеві. У центральній частині України розміщені фабрики легальних виробників тютюнових виробів. А більшість «маловідомих» фірм прагнуть створити завод ближче до кордонів країни.

Крім зазначених вище виробників, на території України працюють безліч підпільних цехів з виготовлення та фасування сигарет, які займаються продукуванням контрафакту – підробок відомих марок. Тільки за останній рік такі були виявлені українськими слідчими органами в містах Чернівці ¹¹, в Охтирці Сумської області ¹², в Дніпропетровській області ¹³, а також у Рівненській області ¹⁴. Водночас упродовж останніх років при підпільному виробництві контрафактної продукції намітився тренд на вибір «неконфліктних» марок для підробки. Раніше підробляли переважно бренди відомих компаній, що тягло, крім, власне, кримінального розслідування, позов з боку правовласника торговельної марки.

Зараз у якості об'єкта підробок вибирають або марки сигарет, що йдуть як контрабанда на зовнішні ринки (білоруські NZ, Minsk), або маловідомі бренди з офшорних юрисдикцій, а також асортимент аналогічних підпільних і напівпідпільних виробників в Україні – марки Marble, Marvel та їм подібні. Зважаючи на такий вибір, навіть у разі виявлення факту виробництва контрафактних сигарет, позову від правовласника не буде.

Однак, все сказане вище справедливо передовсім щодо контрабанди з України. Водночас, згідно з дослідженнями **KANTAR**¹⁵, на ринок України активно проникають як контрафакт, так і контрабанда. Сумарна частка КіК продукції у країні становить, за результатами 2019 року, **6,6%**. Найбільш «популярними» марками контрабандних і контрафактних сигарет є вже згадані вище **Compliment і Marvell, Marble**, білоруські **NZ і Marshall**. Назва останньої фабрики дивним чином збігається із найменуванням одного з невеликих виробників тютюнових виробів у Дніпропетровській області.

При цьому концентрація контрабанди і контрафакту на роздрібному ринку українських регіонів не рівномірна. Понад **70%** КіК продукції, за даними дослідження KANTAR, продається у п'яти областях країни – Одеській, Хмельницькій, Харківській, Дніпропетровській і Запорізькій.

У країні реалізовано легально близько **45 мільярдів** сигарет, що (з урахуванням **6,6%** контрабанди) становить **93,4%** від загального обсягу. Відтак жителі України викаркують на рік близько **48,18 мільярда** сигарет. Обсяг контрабанди у такому разі – **3,18 мільярда** сигарет.

Аби отримати дані щодо частки ринку тютюнових виробів, візьмемо відомості стосовно чисельності населення у цих регіонах. Припустимо, що реалізація сигарет не має регіональних відмінностей (тобто палять всі приблизно однаково). І, розділивши загальний обсяг легального ринку на частку населення областей до загальної кількості жителів країни, отримаємо кількісні значення. Обчислити кількість контрабанди легко, маючи загальну цифру та відсоток реалізації в окремих регіонах.

Далі, зіставивши легальні/нелегальні продажі, виходимо на неприємні цифри.

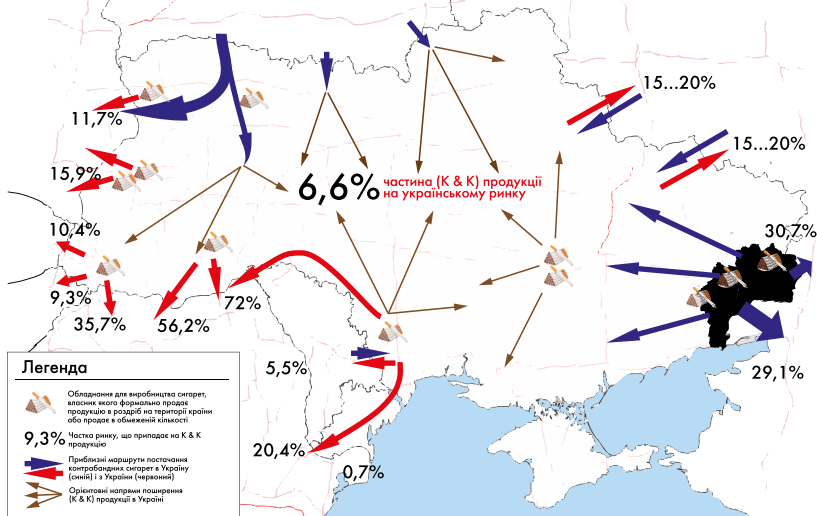
Таблиця 4

Область	% від населення України	Доля (млн сигарет) K&K	Доля (млн сигарет) легального ринку	% K&K на місцевому ринку
Дніпропетровська	8,6%	604	4 172	14,5%
Запорізька	4,4%	413	2 139	19,3%
Одеська	6,2%	286	3032	9,4%
Харківська	7,9%	573	3 611	15,9%
Хмельницька	2,6%	334	1260	26,4%

Кожен із зазначених регіонів має свою специфіку, однак варто підкреслити, що в даному випадку мова йде не тільки про контрабанду, а й істотну частку КіК продукції на внутрішньому ринку, тобто – втрати для державного бюджету нашої країни. За даними Kantar, тільки на прямих податках (акцизи, ПДВ) держава за 2019 рік недоотримала понад **4,7 мільярда гривень**.

Нижче наведена приблизна схема маршрутів поширення КіК продукції як на зовнішні ринки (з України), так і контрабандні потоки, що йдуть у нашу країну:

Контрабанда та контрафакт сигарет в Україні. Маршрути.

Існують чотири основні напрямки надходження контрабанди до України.

Це потік із Білорусі, Південний контрабандний трикутник, що включає в себе Молдову, Придністров'я (розглядаємо як окремий регіон виключно з точки зору контрабанди), ОРДЛО і Російської Федерації. За більшістю напрямків рух КіК продукції має подвійне спрямування – є потоки українських (за місцем виробництва) сигарет, які йдуть на ринки країн-сусідів, а є зворотний процес. Явна диспропорція у бік контрабанди до України спостерігається із Білорусі та з території ОРДЛО.

Нижче розглянемо кожен із потоків на прикладі «базового» регіону, на який спрямована контрабанда.

ОДЕСЬКИЙ КУЩ КОНТРАБАНДИ І «ЧОРНА ДІРА» ПМР

Важлива примітка: у даному розділі так звана ПМР або Придністров'я розглядається як окремий регіон. Це не є політичною позицією. Придністров'я – невід'ємна частина Молдови. Однак специфіка ведення бізнесу, організації контролю на кордонах, норми, що регулюють оборот тютюнових виробів на цих територіях, відрізняються як від умов на території Молдови, так і від українських. Тому доцільно розглядати дану територію окремо.

Одеса – велике портове місто, а Одеська область має кордони із Румунією та Молдовою, включаючи Придністров'я. Крім того, територія області неоднорідна, розділена на кілька мікрорегіонів, область – один із центрів сезонного туризму. Клімат регіону підходить для вирощування тютюну, ця культура тут культивується як мінімум протягом останніх декількох десятиків років. На території Молдови існують легальні (і не тільки) виробництва з підготовки тютюнової сировини, яку можна купити зокрема й за готівковий розрахунок.

На території регіону існують три легальні виробники тютюнових виробів – **TUTUN CTC** в Кишиневі, **TOB Inter-Tabac** у молдовському місті Твардіца (розташоване на кордоні з Україною) та **Оргіївська тютюнова фабрика** (International Tobacco). Молдовські виробники мають власні потужності з вирощування тютюну і підготовки сумішей для сигарет (ферментація, різання сировини).

Сигарети, імовірно, виготовлені в Молдові, опинилися у різних країнах ЄС, в тому числі в Іспанії і Німеччині. Ця ж продукція потрапляє на ринок Одеської області – це переважно марки нижнього цінового діапазону, сигарети без фільтра типу AstrA, AstrU, «Прима», «Димок» та «радянські» бренди, наприклад, «Столичні».

Одеське (розташоване у смт. Любашівка) **ТОВ «Імперія Тютюн»**, яке поставило на облік лінії з виробництва сигарет, власних брендів, поширюваних на території країни, не має. Згідно з задекларованими видами діяльності, воно не виробляє тютюнові вироби, а лише виробує тютюн, займається оптовою торгівлею тютюну, зерна, кормів для тварин ¹⁶.

Є інформація про те, що на території невизнаної ПМР працюють щонайменше два підприємства, які виготовляють тютюнові вироби. Ці дані підтверджуються повідомленнями у молдовській пресі, а також в інтерв'ю з фахівцями, які працюють у тютюновій сфері. Одного із них безпосередньо пов'язують з компанією «Шериф». Навіть російська преса, зокрема видання «Коммерсантъ», яке досить лояльно ставиться до активності сепаратистів у Молдові, ще в 2011 році звернуло увагу на специфіку тютюнового бізнесу регіону ¹⁷. Крім того, ще з 2005 року (23.01.2005 № 1-деп (00025) діє розпорядження митного «комітету ПМР», яким закріплено за компанією «Шериф» статус спеціального імпортера тютюнових виробів.

Придністров'я, завдяки відсутності контролю над виробництвом з боку офіційної влади Молдови та кордонам, що слабо охороняються, стало контрабандним хабом цілого регіону. Зокрема й щодо поставок контрабандних сигарет на український, молдовський ринки і далі на ринки ЄС. СБУ ¹⁸ і ДПС регулярно проводять рейди і затримання, хоча здебільшого вони залишаються «разовими подіями». Про масштаби цього явища свідчать факти, наведені в першому із циклів доповідей щодо контрабанди Українського інституту Майбутнього (2019 рік), а також публічні звинувачення на адресу України з боку прем'єра Молдови Майї Санду стосовно масштабів незаконної торгівлі Києва і Тирасполя ¹⁹.

При цьому виробники сигарет на території ПМР, «працюючи» на український і молдавський ринки, часто випускають підробки під марки молдовських виробників – навіть сигарет дешевого сегмента. Це дозволяє уникати зайвої уваги з боку тютюнових ТНК, які прагнуть захистити свої доходи, зокрема й за допомогою позовів до виробників контрафакту.

2 ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ, БІЛОРУСЬ І КОНТРАБАНДА

Хмельницька область не має сухопутних кордонів з територіями інших держав, однак на тютюновому ринку регіону істотне місце займають контрабанда і контрафакт. Кожна четверта пачка сигарет, куплена у регіоні, – нелегального походження. На перший погляд, ситуація парадоксальна, оскільки на території області відсутні «сірі» виробники, регіон не є великим транспортним вузлом. Однак, якщо звернути увагу на працюючі в Хмельницьку речовий і оптовий ринки, структуру їхніх покупців, ситуація проясняється.

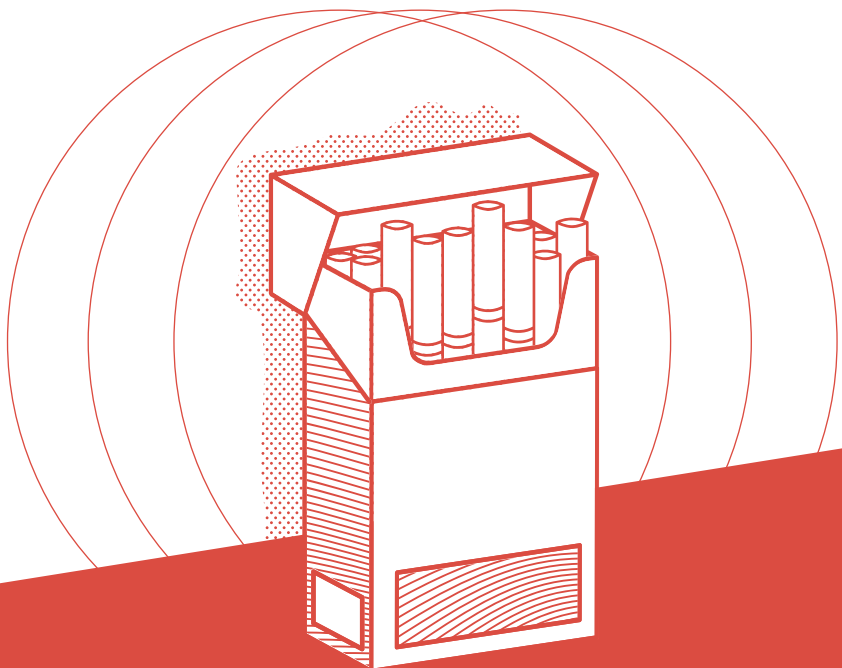
Ринок у Хмельницькому – традиційне місце покупок для білоруських дрібних підприємців. Він виконує роль посередника між портовими містами (ї ринками) та продавцем на території Республіки Білорусь. Цим обумовлена велика кількість транспорту з території сусідньої держави, переважно це мікроавтобуси і автобуси. Багато в чому саме тому істотне місце на ринку займають білоруські цигарки. Це, з одного боку, продукція Гродненської тютюнової фабрики – марки NZ, Minsk та інші. З іншого – сигарети, вироблені на заводі білоруської компанії «Табак-інвест»²⁰, яка належить наближеному до Лукашенка олігарху Павлу Топузідісу²¹. На початку і в середині нульових його тютюнова фабрика намагалася вийти (ї досить успішно) на легальний білоруський ринок тютюнових виробів зі своїми марками. Більш того, мережа супермаркетів була назвала так само як і флагманська лінійка сигарет компанії – «Корона». Подібність логотипів, назв – було хорошим способом просування обох продуктів. Однак уже до 2010 року «Табак інвест» практично згорнув виробництво власних марок, почавши співпрацю з міжнародними брендами. Зокрема, сьогодні на потужностях підприємства випускаються марки сигарет, що належать концерну JTI²².

Білорусь є лідером із постачання контрабандних сигарет до країн ЄАЕС і ЄС, спеціалізуючись в першу чергу на так званій «білій контрабанді»: угоди всередині країни легальні, податки з них сплачено. Стосовно переміщення товару через кордон – це вже зона відповідальності продавця – там держава умиває руки. При цьому ресурси системи дозволяють досить ефективно обмежувати надходження контрабанди на власний ринок.

Україна, зокрема Волинська область, є, швидше, зоною транзиту для потоку білоруських сигарет. І ситуація з Хмельницькою областю – виключення із правил, обумовлене наявністю великої кількості білоруських перевізників, що спеціалізуються на доставці товарів із суміжних країн (серед іншого – і з використанням схем переміщення контрабанди).

Утім, із зростанням акцизів на тютюнові вироби та за відсутності ефективного контролю на в'їзді до країни, Україна ризикує стати країною призначення для білоруських контрабандних сигарет.

У даній проблемі є ще один аспект – починаючи з 2017-18 років на території України та Польщі з'явилися... підробки під білоруські бренди. Це, можливо, є результатом роботи одного або декількох, поки невеликих, нелегальних виробників. Знову маємо вибір бренду, стосовно якого не буде власного розслідування і претензій з боку великих гравців ринку.

3 ТЮТЮНОВИЙ СХІД АБО \$300 МІЛЬЙОНІВ БОЙОВИКАМ

На три східні області – Дніпропетровську, Харківську та Запорізьку – припадає понад **50%** реалізації контрабандної та контрафактної продукції. Сюди ж можна сміливо додати Донецьку та Луганську області, де робота моніторингових груп Kantar ускладнена, зважаючи на цілком зрозумілі причини. Відповідно, відсоток підробки, контрабанди там не менший, ніж у, приміром, Дніпропетровській області.

З одного боку, в Дніпропетровській області є власні виробники сигарет, до яких вже були претензії із боку державних органів. Однак, аналіз ринку та динаміка збільшення ролі нелегальної продукції дозволяють стверджувати, що значна частина контрабанди в цьому регіоні вироблена у Російській Федерації або на території Донецької та Луганської областей, підконтрольних бойовикам.

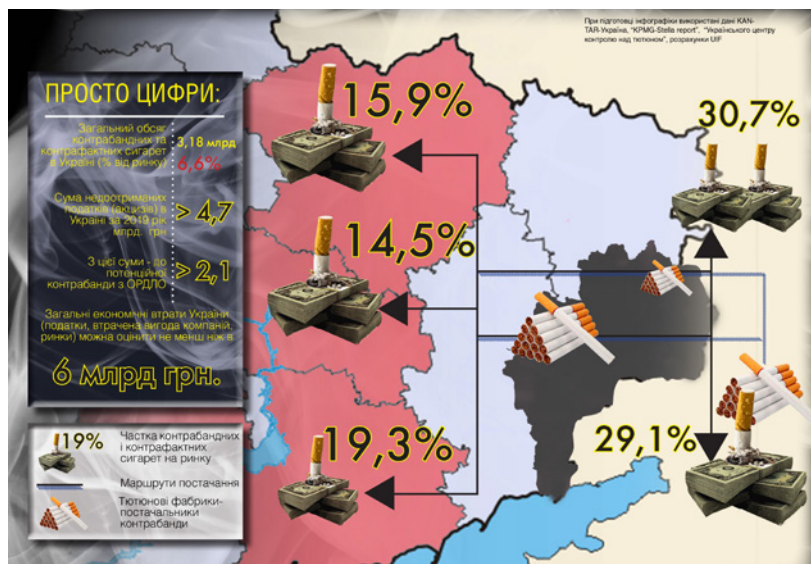
Це відносно нова ситуація, що виникла на межі 2015-16 років – від моменту створення у так званих ЛНР і ДНР власних тютюнових виробництв. І вже до кінця 2017 року контрабанда тютюнових виробів із ОРДЛО стала очевидною.

Як приклад можна навести дані про рейди СБУ і ОГП за останні кілька місяців:

- **19.12.2019** – затримання партії контрабандних сигарет із ОРДЛО під Волновахою ²³;
- затримано партію контрафакту з ОРДЛО, що слідувала в ЄС. Обсяг у грошовому еквіваленті – близько **15 мільйонів гривень** ²⁴;
- **15.01.2020** – розкрито схему щотижневих (!) поставок сигарет із Луганська на підконтрольну Україні територію ²⁵;
- **16.02.2020** – спільна операція СБУ та Офісу Генпрокурора, в результаті якої виявлено кілька складів сигарет із ОРДЛО на території України. Вилучено цигарок на суму близько **20 мільйонів гривень** ²⁶;
- **13.03.2020** на КПВВ Майорське затриманий автомобіль із контрабандними сигаретами ²⁷.

Але ж ще у 2014-15 роках у так званих ЛНР і ДНР не було власного виробництва сигарет. **Сьогодні регіон – найбільший постачальник контрабанди і контрафакту як на територію України, так і до Російської Федерації.** Для наочності наведемо ключові дані у вигляді інфографіки.

Тютюнова війна на Донбасі

Тютюнова промисловість бойовиків – конкуренція у боротьбі за ринки

На початковому етапі АТО тютюновий ринок так званих ДНР і ЛНР був насичений переважно продукцією українських і російських компаній. Причому вже наприкінці 2015 року перекіс пішов у бік російського постачальника. Утім, продаж сигарет – хороший бізнес: згідно з різними оцінками ємність ринку ОРДЛО становить від 190 до 220 мільйонів доларів. Простий приклад – поставки із РФ в ОРДЛО сигарет і тютюнової продукції у 2017 році склали, за даними ЛІГА. нет, близько 70 мільйонів доларів. Це удвічі більше обсягів поставок коксівного вугілля на металургійні підприємства регіону.

Але у 2017 році в так званій ДНР вже працювала Донецька тютюнова фабрика. Трохи пізніше до неї приєдналися потужності компанії **«Хамадей»**, яка на початку АТО переїхала до Краматорська, але потім зареєструвалася як платник податків і в так званій Донецькій республіці.

На рубежі 2016 і 2017 років своє виробництво з'явилося і в Луганську – з помпою було відкрито **«Луганську тютюнову фабрику»**, яка була укомплектована обладнанням, завезеним із Росії.

У цей же період часу (2016-17 роки) в «народних республіках» почався процес активної боротьби за ринок. З одного боку, місцеві виробники витіснили російський імпорт. Процес, до речі, полегшився після того, як у 2018 році японська **JT Tobacco** викупила ростовську фабрику **«Дон-Табак»** і припинила легальне відвантаження продукції в ОРДЛО.

З іншого боку – донецькі і луганські «табачники» активно воювали за ринок один із одним. Примітний факт, що в 2017 році найбільш структурованим силовим органом так званої ЛНР був... митний комітет. У Донецьку так само швидко «наростили потенціал» митної служби. Між «республіками» був посилений митний контроль, введені драконівські обмеження на переміщення алкогольної та тютюнової продукції.

Природно, ці, так би мовити, «митники» декларували й контроль над кордоном із РФ. Але там їхня робота носила і носить, швидше, декларативний характер – тютюн з ОРДЛО активно поставляється на прикордонні російські території. Навіть у Ростові-на-Дону частка нелегального (контрабандного) тютюну перевищує **29%** обсягів ринку. А назви марок «Хортиця» (марка, що належить «Хамадей») та «Біле сонце» (виробляється як в Донецьку, так і в Луганську) говорять самі за себе.

Але, крім власних марок, тютюнові заводи на невідконтрольній території активно займаються виробництвом фальсифікату – підробок під марки відомих виробників. А з 2019 року почався новий процес – підробка підробок – використання назв, популярних контрабандних і контрафактних сигарет на українському ринку.

Саме 2017 рік став переломним у питанні поставок контрабандних сигарет на українську територію. З цього ж моменту відсоток контрабанди та підробок на ринку Дніпропетровської, Запорізької, Харківської областей стабільно росте. Як зазначалося вище, можна припустити, що аналогічні процеси відбуваються і на звільнених територіях Донецької та Луганської областей.

Тепер давайте спробуємо оцінити обсяги ринку, взявши за відправну точку цифру в **190 мільйонів доларів** на населення максимум три мільйони осіб (якщо вірити даним сепаратистів). На підконтрольній Україні території Донецької та Луганської областей, а також у Дніпропетровській, Харківській і Запорізькій областях, верифікація, проведена під керівництвом Дубілета, нарахувала у сумі **10,8 мільйона**. Тобто обсяг тютюнового ринку цього регіону становить не менше **680-700 мільйонів доларів на рік**. Не менш **15%** від цієї суми вже знаходиться «в руках» виробників із ОРДЛО. Тобто щороку, не перешкоджаючи контрабанді сигарет на свою територію, Україна дарує бойовикам не менше **100 мільйонів доларів на рік**. При цьому втрачаючи на податках від виробників, торгових мереж, дрібних підприємців. Водночас не варто забувати корупційну складову – контрабанда і реалізація контрабанди найчастіше поєднуються з хабарями, «кришунням» і подібними явищами.

Отже, сумарні втрати економіки країни (податки + втрачена частка ринку) складають у цінах кінця 2019 року не менше **2,35 млрд + 2,5 млрд = 4,85 млрд гривень**. Реальні втрати вищі – оскільки до статистики недоотриманих податків Kantar варто додати обсяги ринку підконтрольної частини Донецької і Луганської областей з концентрацією там військових – споживачів тютюнових виробів. Тому оцінка сумарних витрат у **6 мільярдів гривень на рік** не є фантастичною. І це без урахування ринку ОРДЛО, присутність на якому українських виробників – тема окремої дискусії.

Схеми переміщення контрабанди

Схема переміщення контрабандних і контрафактних тютюнових виробів до споживача, як правило, досить складна та має декількох посередників. Це дозволяє ключовим фігурантам злочинних співтовариств уникати зайвої уваги правоохоронних органів. Схематично її можна зобразити наступним чином:

Упродовж останніх чотирьох років на території України контакт між точками збору контрабанди/контрафакту і дрібнооптовими складами може бути без особистого знайомства учасників схеми – популярна торгівля контрафактними сигаретами онлайн.

Ця ж схема починає поширюватися і при реалізації в роздріб, що гарантує певний рівень безпеки продавцеві, якщо партія до відправки не перевищує двох блоків сигарет (20 пачок).

Найважливішим питанням у боротьбі з контрабандою тютюнових виробів є вибір етапу, на якому можливо припинити діяльність злочинних угруповань. Першим таким етапом є момент перетину кордону, оскільки, якщо йдеться про «білу контрабанду», то всі попередні етапи – легальні.

У ЗМІ превалує думка про те, що переміщення тютюнових виробів через лінію державного кордону здійснюється відносно невеликими партіями – до декількох сотень пачок. **Така схема існує і підрозділяється на чотири види:**

01 Незаконне переміщення через лінію державного кордону поза постами прикордонного та митного контролю. Це сфера відповідальності ДПС. Ризиковий механізм для його учасників, проте реальний для жителів прикордонних територій, знайомих зі специфікою роботи прикордонних служб суміжних держав. Така діяльність, як правило, здійснюється невеликими злочинними групами, до яких входять громадяни кількох країн.

02 «Легальне» переміщення через кордон, використовуючи передовсім «схеми піджаків». В такому випадку товар для вивезення розподіляється в дозволених до переміщення обсягах між кількома громадянами. Схема розповсюджена і знаходить підтримку на прикордонних територіях. У рамках соціологічного опитування, проведеного Інститутом Майбутнього восени 2019 року, респондентам ставилося запитання: «Уявіть ситуацію: на прикордонному переході попутник пропонує Вам покласти до Вашого багажу товари, на які діють обмеження щодо кількості (наприклад, цигарки, алкоголь, янтар, тощо) – в межах, що не порушують правила ввезення/вивезення, і просить допомоги перевезти, видавши за своє. Ваші дії?»

Відповіді жителів прикордонних регіонів розподілилися наступним чином:

	Частота	%
Розповім про ситуацію співробітнику митниці з українського боку	3	1,1%
Розповім про ситуацію співробітнику митниці суміжної держави	4	1,5%
Просто не візьму	150	54,7%
Візьму, але за плату	20	7,3%
Візьму і перевезу - людина таким чином заробляє собі на життя	36	13,1%
Залежить від того, як виглядає людина, чи викликає вона довіру	21	7,7%
Інше	1	0,4%
В/В	39	14,2%
Total	274	100,0%

Тобто понад **28%** громадян готові за певних умов стати учасником схеми «піджаків» і лише **2,6%** готові допомогти співробітникам митниці зупинити спробу перевезення контрабанди.

03 Нелегальне переміщення – спроба сховати тютюнові вироби у транспортному засобі, на тілі, в особистих речах, які перевозяться.

04 Багаж – відправка тютюнових виробів багажем (або поштою) до іншої країни у дрібнооптових партіях.

На перший погляд, ці схеми переміщення товару домінують. Якщо оцінювати другий і третій варіанти – «піджаки» і перевезення «на собі», то за кількістю учасників процесу переміщення товару механізм поширений. Однак це не основний, з точки зору кількості товару, який поступає на ринок, спосіб переміщення контрабанди через кордон.

Основний метод – великомасштабна контрабанда, деталі якої фахівці ФАТФ описують наступним чином: «Великомасштабна контрабанда, пов'язана з перевезенням понад одного мільйона сигарет у кожній партії. Це середнє число.

Контрабандисти купують партії, що складаються з 10 000 сигарет, розфасованих по 50 коробок, в яких 10 пачок по 20 сигарет. Купівля таких великих партій дозволяє обговорити ціну покупки для початкового імпортера і посередників».

Такі партії можливі у разі використанні вантажного або річкового транспорту. Непрямим підтвердженням справедливості тези про переважно великомасштабну контрабанду може слугувати парадокс регіону Тулча в Румунії. Не маючи сухопутного кордону з Україною чи Молдовою, даний регіон відрізняється вкрай низькою кількістю контрабандних і контрафактних сигарет навіть порівняно з середніми показниками по Румунії. Аналогічна ситуація у жудеці Марамуреш, який має пункти пропуску для громадян, але лежить поза основними маршрутами руху вантажного транспорту.

Третій аргумент, який свідчить про справедливість цього припущення – результати дослідження в рамках проекту Seles у 11 країнах Південної Європи ²⁸. Автори дослідження аналізували дані прикордонних і митних служб обраних держав, результати спецоперацій поліції та інших слідчих органів щодо припинення торгівлі КіК продукцією на внутрішньому ринку. У більш ніж **93%** випадків контрабанда переміщується по сухопутному кордону на автотранспорті. Частка обсягів КіК сигарет, переправлених через кордон залізницею, менше 1%. На частку нелегального переміщення поза прикордонних і митних пунктів припадає близько **5%** від загальних обсягів контрабанди.

При цьому, якщо дивитися деталізацію обсягів сигарет, переміщених автотранспортом, то на вантажівки і фургони припадає понад **90%** переміщених обсягів, на легкові автомобілі – близько **4%**. Решта – пасажирські автобуси.

Утім, у придунайському регіоні, можливо, є ще одна схема переміщення великих партій тютюнових виробів на ринки Євросоюзу. Про неї стало відомо випадково – завдяки буксиру «Паралель», котрий офіційно слідував до Скадовську та потрапив у шторм. Від буксира відчепилася баржа, яку пізніше прибило до Одеського пірсу. Вантаж – п'ять мільйонів пачок сигарет ²⁹. Це дає підстави стверджувати про наявність каналу переправлення великих оптових партій контрабанди і контрафакту річковим транспортом на територію держав басейну річки Дунай.

05

05

РИЗИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Будь-яка незаконна торгівля має три основні чинники впливу.

01 Економічний – країна втрачає гроші. Йдеться, з одного боку, про втрати доходів державного бюджету, оскільки нелегальна торгівля випадає з поля оподаткування. З іншого – нелегальна торгівля перешкоджає розвиткові добросовісних виробників, оскільки ті не можуть конкурувати за цінами з, приміром, контрабандною продукцією.

В українських умовах, якщо ми говоримо про КіК продукцію на внутрішньому ринку, йдеться про втрату контролю над принаймні **6,6%** ринку тютюнових виробів. Якщо динаміка збережеться, то прямі втрати від відсутності акцизів і несплати ПДВ становитимуть близько **4,7 мільярда гривень**. Насправді сума велика, оскільки втрата частки ринку легальними виробниками означає зниження обсягів виробництва і, як наслідок, втрату частини заробітної плати працівниками. Сюди ж варто додати доходи торговельних мереж, оптових постачальників, підприємців. Тому сумарні втрати бюджету від випадання цих податків можна оцінити в суму **5-5,5 мільярда гривень**. Якщо ж оцінювати втрати у вигляді «недоотримання податків» + «втрачена частка ринку легальними», то економічні збитки країни зростають як мінімум до **10-11 мільярдів гривень** щорічно (з урахуванням втрати ринку ОРДЛО).

02 Корупційний. Реалізація великих партій контрабанди, виготовлення контрафакту передбачають корупційні зв'язки з представниками державної влади, силових структур як на місцях, так і на центральному рівні. В умовах війни на Донбасі наявність контрабандних потоків, що йдуть через лінію розмежування, несе ризики поширення корупції на частину військовослужбовців, задіяних в ООС, співробітників ДПС і поліції на місцях. З огляду на специфіку регіону, подібні явища з чисто корупційних переходять до розряду політичних ризиків.

03 Відмивання грошей і тіньова економіка. Доходи, отримані від торгівлі КіК тютюновими виробами, знаходяться в тіні. Вони проходять через механізми відмивання грошей, що руйнує фінансову систему країни і, зі свого боку, стимулює корупцію.

У документах ФАТФ міститься припущення, що доходи від контрабанди і контрафакту сигарет можуть направлятися, серед іншого, на фінансування терористичної діяльності. Ситуація в Україні підтверджує цю тезу – країна, віддаючи частину свого ринку і не перешкоджаючи контрабанді з ОРДЛО, фактично фінансує терористів із так званих ЛНР і ДНР на суму близько **300 мільйонів доларів** на рік.

Те ж саме відбувається стосовно й торгівлі з Придністров'ям. Контрабанда, і контрабанда сигарет зокрема, є способом підтримки економіки сепаратистського регіону, зменшуючи ймовірність врегулювання конфлікту на умовах Молдови.

Перераховані фактори є надзвичайно важливими, оскільки за умов економічної кризи, що тягне за собою падіння доходів населення, і одночасного подорожчання легальних тютюнових виробів, споживач шукатиме дешеву альтернативу. Якою, в наших умовах, стане контрафакт та контрабанда. Зокрема і контрабанда з території ОРДЛО.

Говорячи про контрабанду тютюнових виробів з України, варто згадати хвилеподібне зростання обсягів за останні п'ять років. Сумарні втрати від недоотримання акцизів з КіК продукції в ЄС оцінюють у **10 мільярдів євро**. З яких не менше **1 мільярда** – втрати, викликані контрабандою з території України. Очевидно, що дана сума актуальна передовсім для країн сусідів. Зростання економічних втрат, збільшення частки ринку контрабанди змушує їх задумуватися про реальну здатність і бажання офіційного Києва боротися з контрабандою та контрафактом. З одного боку, Україна посилає позитивні сигнали у вигляді розробки плану Кабміну щодо боротьби з контрафактом.

Уряд Гончарука ухвалив рішення про введення «електронної акцизної марки»³⁰, яка, згідно задуму, повинна була бути запущена не пізніше 1 травня 2020 року. Мовляв, у такий спосіб населення може перевірити продукцію на легальність. Задумка хороша – люди отримають можливість робити свідомий вибір і не купувати контрафакт. Можливо, менше буде споживання неякісного алкоголю. Можливо, це стане бар'єром для підроблених сигарет, яких за результатами 2019 року було близько **0,7%** об'ємів ринку. Залишається відкритим питання: що робити з контрабандою, яка становить **5,9%** ринку?

Організації «антитютюнової спрямованості» так само відзначають той факт, що країна з 2017 року не може ратифікувати рішення про приєднання до протоколу ВООЗ щодо ліквідації незаконної торгівлі тютюновими виробами ³¹. Відповідний законопроект був підготовлений і схвалений Кабінетом Міністрів ³². Оскільки мова йде про ратифікацію міжнародної угоди, подавати законопроект у ВР повинен був президент. Однак Адміністрація президента Порошенка двічі повертала законопроект. Офіс президента Зеленського «взяв документ» в роботу – до парламенту законопроект поки не подано.

Подібні приклади, як і факти роботи фабрик із виробництва фальсифікату, створюють додаткову точку напруженості у двосторонніх відносинах. Накопичення подібних «невеликих» на перший погляд конфліктних тем може привести до появи стабільно негативного фону в комунікації України з країнами-сусідами.

ВИСНОВКИ

Розмірковуючи про висновки, варто звернути увагу на два ключових факти, робота з якими може істотно полегшити в майбутньому боротьбу з нелегальною торгівлею тютюновими виробами.

01 Привабливість контрафакту і контрабанди в очах споживача зростатиме, принаймні до кінця 2020 року. Причина даного явища – економічна криза і пов'язані з нею процеси зменшення доходів громадян. Відповідно, споживачі будуть більше звертати увагу на ціну кінцевого виробу, яка в умовах зростання акцизів залишиться на тому ж рівні або збільшуватиметься. В результаті палій постане перед вибором: кидати палити (на що підуть не всі), переходити на більш низькі за якістю сигарети або шукати товари аналогічної якості, але з меншою ціною. Природно, що у разі наявності контрафакту, палій не звертатиме уваги на наявність акцизної марки на умовній пачці сигарет. Він зверне увагу на ціну.

Це створює передумови для зростання виробництва контрафакту і контрабандних поставок в Україну.

02 Карантин і пов'язане з ним зменшення мобільності громадян, падіння вантажоперевезень. Припинення пересування громадян через кордон унеможлиблює переміщення контрабанди невеликими партіями – у власному автомобілі або з використанням схеми «піджаків». Закриття частини пропускних пунктів на кордоні руйнує звичні ланцюжки постачання контрабанди. Відтак, статистика по ринку КіК сигарет в Україні та сусідніх країнах за лютий-травень 2020 року є унікальним інструментом для аналізу механізмів переміщення контрабанди і контрафакту. Порівняння частки КіК продукції на ринку, її асортименту, регіональних особливостей та зіставлення цих даних із даними за інші періоди, з фактами роботи/зупинки окремих «сірих» виробників дає можливість отримати інформацію про механізми роботи всього ланцюжка – від виробника до споживача. І, певна річ, виробити дієві механізми боротьби з нелегальною торгівлею тютюновими виробами.

Якщо ж говорити про загальні рекомендації, то ключовий посил – спільна робота різних структур. Виробництво контрафакту лежить в області відповідальності поліції, СБУ, ДБР і прокуратури. Переміщення через кордон, залежно від схеми, – це може бути зона відповідальності митної служби, а може і прикордонників. І, нарешті, відмивання грошей, прикриття – це вже органи боротьби з корупцією та фінансового моніторингу.

Окремої реакції вимагає схема виведення з-під удару устаткування для виробництва сигарет. За чинним законодавством, якщо виробник працював на орендованій лінії, та, найімовірніше, не буде вилучена або знищена, а повернеться в розпорядження власника. Далі справа техніки – зареєструвати нову юридичну особу і передати їй лінію в оренду. В Україні необхідна зміна законодавства дозволяє конфіскувати обладнання, за допомогою якого виготовляється контрафакт. А також вилучати (конфіскувати) транспортні засоби, задіяні в його перевезенні.

Додатковим заходом контролю і/або джерелом інформації для аналізу ситуації може стати відстеження угод з купівлі сировини для виробництва сигарет. Необхідна корекція законодавства в частині визначення – що таке ферментація тютюну, яка продукція може вважатися сировиною для виробництва сигарет. Також, відповідно, необхідна система моніторингу за імпортом сировини з-за кордону.

Що стосується схеми «піджаків», переміщення сигарет громадянами (невеликими партіями) через офіційні пункти пропуску через кордон, то ця діяльність лежить поза зоною відповідальності як ДПС, так і ДФС. Купівля будь-якої кількості легальних тютюнових виробів громадянином на території України – легальна. Тим паче покупка в магазинах безмитної торгівлі. Вивіз будь-якої кількості – легальний. Відтак, схема «піджаків» – питання роботи митних органів країни-сусідки.

Однак, така інформація може бути предметом торгу в питаннях боротьби з контрабандою як явищем. Суміжна сторона так само неохоче ділиться інформацією, про, наприклад, відшкодування ПДВ українцям при оформленні товару на вивіз. А це вже, найчастіше, є ознакою контрабанди товарів в Україну.

У такому разі інформація щодо товарних позицій, яка становить проблему для суміжної сторони, може бути «обмінена» на інформацію про товарні позиції, котрі цікавлять українські служби.

ПОСИЛАННЯ

¹ Закон «Про Державний бюджет України на 2020 рік» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-IX>

² ФАТФ «Незаконна торгівля тютюном» 2012 р., с. 21 https://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/Illicit%20Tobacco%20Trade_Russian.pdf

³ <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/02/14/657057/>

⁴ Закон «Про Державний бюджет України на 2020 рік» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-IX>

⁵ ТОП-100 Платників податків 2019 р. <https://rating.zone/wp-content/uploads/2020/02/top-100.pdf>

⁶ ФАТФ: «Незаконна торгівля табаком» 2012 р., с. 22

⁷ KPMG Project Stella C&C source countries <https://www.stopillegal.com/docs/default-source/external-docs/kpmg-project-stella/kpmg-project-stella-illicit-cigarette-market-in-the-eu-executive-summary-june-2019.pdf>

⁸ https://zik.ua/news/2007/03/28/lvivska_tyutyunova_fabryka_vzhe_rozpochala_vyrobnystvo_tsygarok_mer_vynnyk_69412

⁹ <https://tax.gov.ua/dovidniki--reestri--perelik/reestri/191577.html>

¹⁰ <https://nv.ua/ukr/biz/markets/kontrafaktni-nelegalni-cigarki-sbu-znayshla-fabriku-virobnika-novini-ukrajini-50052804.html>

¹¹ https://molbuk.ua/chernovtsy_news/194075-u-chernivcyakh-vykyryly-pidpilnyy-cekh-z-vyrobnystva-sygaret-yaki-zbuvaly-po-ukrajini-ta-yes.html

¹² <https://np.pl.ua/2019/10/sbu-vykryla-pidpil-ne-vyrobnystvo-tsyharok-shcho-zavdalo-zbytkiv-derzhavi-na-30-mln-hrn/>

¹³ https://censor.net.ua/ua/photo_news/3170541/pravoohorontsi_vykryly_nezakonne_vyrobnyststvo_tsygarok_na_dnipropetrovshchyni_vylucheno_produktsiyi_na

¹⁴ <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4152508-pidpilne-vyrobnyststvo-syharet-vyavyly-u-dvokh-oblastiakh>

¹⁵ <https://tns-ua.com/news/monitoring-nelegalnoyi-torgivli-tyutyunovimi-virobami-v-ukrayini-6-hvilya-2019>

¹⁶ https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/42267033/

¹⁷ <https://www.kommersant.ru/doc/1685540>

¹⁸ <https://ru.slovodilo.ua/2018/10/15/novost/obshhestvo/pravoohraniteli-izyali-kontrabandnye-sigarety-pridnestrovyia>

¹⁹ <https://www.politico.eu/article/maia-sandu-moldovan-pm-aims-for-pro-western-course/>

²⁰ <http://www.tabak.by/partners/prays-listy/>

²¹ **ТОП-200 успішних бізнесменів Білорусі. Павло Топузідзіс** <https://ej.by/rating/business2018/topuzidis.html>

²² <https://jobs.jti.com/JUMPTraineeshipProgram/go/Belarus/1297501/>

²³ <https://interfax.com.ua/news/general/633485.html>

²⁴ https://censor.net.ua/photo_news/3166043/kontrafaktnye_sigarety_na_summu_15 mln_grn_pytalis_perepravit_iz_dnr_v_strany_evrosoyuza_sbu_foto

²⁵ <https://vchaspik.ua/region/472695-zhittel-severodonecka-organizoval-shemu-po-vvozu-kontrafaktnyh-sigaret-iz-lnr>

²⁶ <https://www.5.ua/ru/rehyoni/prokuratura-razoblachyla-masshtabnuu-kontrabandu-syharet-yz-ordlo-208414.html>

²⁷ https://zik.ua/news/ludyna/na_kpvy_maiorske_zatrymaly_avtomobil_z_kontrafaktnymy_syharetamy_na_25000_hrn_961992

²⁸ **SELEC: 2019 Report on Cigarettes and Tobacco Smuggling in SEE**

²⁹ <https://www.048.ua/news/2221013/kontrabanda-veka-pod-odessoj-priparkovalas-barza-iz-rossii-s-5-millionami-pacek-sigaret-video>

³⁰ <https://delo.ua/business/v-ukraine-vvodjat-elektronnuju-akciznuju-marku-364677/>

³¹ https://www.who.int/fctc/protocol/illicit_trade/protocol-publication/en/

³² <https://www.kmu.gov.ua/news/249781408>

UKRAINIAN
INSTITUTE
FOR THE FUTURE

Ukrainian Institute for the Future

6, Pamvy Beryndy Lane, Kyiv

 uifuture.org